

Listy Marii Konopnickiej do rodziny Majewskich w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie

MARIA KRAJEWSKA

(Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie)

I. WPROWADZENIE

W zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie (dalej: PMA) znajdują się cztery listy napisane przez Marię Konopnicką w okresie od kwietnia 1883 r. do lutego 1886 r.¹ Archiwalia te wchodzą obecnie w skład spuścizny Erazma Majewskiego², przechowywanej w Pracowni Dokumentacji Naukowej PMA³.

Adresatami listów są członkowie rodziny Majewskich, właściciele, mieszczącej się wówczas przy ul. Świętojerskiej 14, rodzinnej firmy Warszawskie Laboratorium Chemiczne Hipolit Majewski i Synowie (dalej: WLCH): Hipolit Cezary Majewski⁴,

1 Zob. PMA, *Listy do Erazma Majewskiego*, teka V, kieszeń 11, nr 3757/A/1054-1057.

2 Erazm Majewski (1858-1922), warszawski przemysłowiec, intelektualista samouk, redaktor, muzealnik, kolekcjoner. Rola, jaką odegrał w życiu naukowym, społecznym i kulturalnym w końcu XIX w. i przez pierwsze dwie dekady XX w., oraz jego działalność i osiągnięcia zostały omówione w wielu pracach (m.in. Marii Magdaleny Blombergowej, Henryka Dutkiewicza, Andrzeja Kołakowskiego, Marii Krajewskiej, Jacka Lecha, Jerzego Szackiego, Alicji Zemanek). Znanе są również podstawowe fakty z jego biografii, zob. artykuły Zbigniewa Landaua, Haliny Modrzewskiej, Marii Krajewskiej.

3 M. Krajewska, *Spuścizna Erazma Majewskiego w Pracowni Dokumentacji Naukowej Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. W 150. rocznicę urodzin Erazma Majewskiego (1858-1922)*, „Wiadomości Archeologiczne” 2008, t. 60, s. 9-95.

4 Hipolit Cezary Majewski (1827-1898), syn majora wojsk polskich Antoniego Bonawentury Majewskiego herbu Starykoń (zm. 1843) i Tekli z Zagórskich, brat inżyniera Juliana Adama Majewskiego (1826-1920), budowniczego m.in. Mostu Kierbedzia w Warszawie. Urodził się w majątku Grabówka (wówczas gub. lubelska, dziś gm. Annapol, pow. Kraśnik, woj. lubelskie). Ukończył gimnazjum w Sandomierzu, praktykę handlową odbył w Warszawie. Od ok. 1850 r. mieszkał w Lublinie przy

jego żona Maria z Zembrowskich⁵ Majewska oraz najstarsi synowie – Erazm⁶ i Stanisław⁷.

Treść korespondencji jest związana z synem Marii Konopnickiej – Stanisławem Konopnickim (1867-1929), a dotyczy jego nauki i pracy w WLCH oraz kontaktów poetki z Erazmem Majewskim w tym okresie. Są to drobne, ale cenne informacje o faktach biograficznych z jej życia, stanowią także ważne źródło wiedzy na temat jej osobowości.

Pomocą przy opracowaniu korespondencji – oprócz literatury przedmiotu podanej w bibliografii – były niepublikowane rękopiśmienne materiały źródłowe: *Pamiętnik rodziny Majewskich*, napisany przez Karola Majewskiego⁸, znajdujący się w prywatnych zbiorach Krystyny i Zdzisława Zaborskich w Warszawie, oraz notatniki Erazma Majewskiego⁹, przechowywane w zbiorach Muzeum, które zawierają odręczne zapiski o charakterze informacyjnym¹⁰.

ul. Olejnej i zajmował się handlem. W 1857 r. ożenił się z Marią z Zembrowskich (1831-1909). W 1869 r. wyjechał do Warszawy, gdzie założył rodzinną firmę WLCH. Prowadził także interesy związane z zakupem kopalń w Zagłębiu Dąbrowskim (akcje „Saturn”).

- 5 Maria z Zembrowskich Majewska (1831-1909), ukończyła pensję siostr wizytek w Lublinie. Za mąż za Hipolita Majewskiego wyszła w wieku 26 lat. Prowadziła dom, opiekowała się także uczniami, którzy odbywali naukę zawodu w WLCH.
- 6 Erazm Majewski w 1877 r. ukończył szkołę farmaceutyczną prowadzoną przez Warszawskie Towarzystwo Farmaceutyczne (świadczenie ukończenia tej szkoły zob. PMA, materiały Erazma Majewskiego nr 3757/J.7 oraz M. Krajewska, *Spuścizna Erazma Majewskiego...*, *op. cit.*, ryc. 59, s. 69) i ok. 1878 r. wyjechał do Rygi na praktykę w składzie aptecznym Schablowski. Po powrocie ok. 1880 r. rozpoczął studia na Wydziale Farmacji Uniwersytetu Warszawskiego (bilet uprawniający do słuchania wykładów fakultetu medycznego „dla farmaceuty drugiego kursu” zob. *ibidem*, ryc. 60, s. 70), ale ich nie ukończył, gdyż na skutek wypadków losowych w 1883 r. musiał przejąć kierowanie WLCH.
- 7 Stanisław Jan Majewski (1860-1944), brat Erazma. Po ukończeniu gimnazjum realnego w Warszawie studiował technologię maszyn w Instytucie Technologicznym (dziś Politechnika) w Petersburgu, który ukończył z odznaczeniem jako inżynier technolog. W 1889 r. założył własną firmę Fabryka Ołówków St. Majewski w oficynie domu przy ul. Złotej 61, którą w 1894 r. przeniósł do Pruszkowa (B. Majewska-Luft, Z. Zaborski, *Rodzina i fabryka*, w: A. Majewska i in., *Historia Fabryki Ołówków St. Majewski w Pruszkowie 1889-1948*, Pruszków 2016, s. 29).
- 8 Karol Majewski (1873-1957), brat Erazma. Po ukończeniu studiów chemicznych rozpoczął pracę w WLCH. Ożenił się w wieku 46 lat z Zofią Suligowską (1888-1950), córką prawnika Adolfa Suligowskiego (1849-1932), profesora Uniwersytetu Warszawskiego i polityka. Karol Majewski jest autorem *Pamiętnika rodziny Majewskich* (zbiory prywatne Krystyny i Zdzisława Zaborskich w Warszawie).
- 9 Notatniki Erazma Majewskiego prowadzone przez niego w latach 1873-1922 to oprawione notesiki różnych typów i wymiarów: największy ma 17,5 × 9 cm, a najmniejszy – 9,5 × 6 cm. Mają numery kolejne 1-101 (numery 84 i 77 celowo zostały opuszczone przez Majewskiego). Niegdyś było ich 99, zachowało się 94: brakuje numerów: 10, 11, 77, 84, 98 (M. Krajewska, *Spuścizna Erazma Majewskiego...*, *op. cit.*, s. 51-53).
- 10 Dla omawianego okresu (lata 1880-1886) szczególnie przydatna okazała się treść notatników nr 3757/B/12-25. Zob. PMA, notatniki, nr 3757/B/12-25, wpisy od 23 kwietnia 1881 r. do 17 lipca 1886 r. Notatniki zawierające wpisy od 15 marca 1879 r. do 22 lipca 1881 r. (nr 3757/B/10 i 11) nie zachowały się w zbiorach PMA.

2. WARSZAWSKIE LABORATORIUM CHEMICZNE HIPOLIT MAJEWSKI I SYNOWIE

Założona w Warszawie przez Hipolita Majewskiego firma rodzinna mieściła się początkowo przy ul. Królewskiej 47. Produkowała zalegalizowane w Radzie Lekarskiej w Petersburgu krople od bólu zębów, które były sprzedawane w firmowym sklepie oraz w aptekach i składach aptecznych na terenie zaboru rosyjskiego i Rosji.

Firma rozwijała się dobrze, dlatego Hipolit Majewski przeniósł ją do większego lokalu przy ul. Krakowskie Przedmieście 40, a następnie – do jeszcze większego przy ul. Nowy Świat 27. Tu rozszerzył profil produkcji¹¹, a WLCH wszedł na drogę rozwoju, który w niedalekiej przyszłości pozwolił jej skutecznie konkurować z największym tego typu zakładem w Królestwie Polskim – fabryką Fryderyka Pulsa¹².

Hipolit Majewski kierował firmą przy wsparciu i pomocy dwóch synów: Erazma i Stanisława¹³. Około 1880 r. status WLCH osiągnął poziom pozwalający na przyjmowanie uczniów¹⁴ w celu praktycznej nauki zawodu.

3. STANISŁAW KONOPNICKI W WARSZAWSKIM LABORATORIUM CHEMICZNYM

Stanisław Konopnicki został przyjęty jako uczeń (praktykant?) do WLCH w 1881 r.¹⁵ Nie zdołano ustalić, w którym miesiącu to nastąpiło; wiadomo jedynie, że

11 W firmie rozpoczęto produkcję różnych rodzajów mydła, perfum, proszku do czyszczenia zębów (sprzedawano go w blaszanych pudełkach wraz ze szczoteczką, którą nakładało się na palec jak naparstek), „eliksirów”: „amerykańskiego” do płukania ust i „tymolowego” do dezynfekcji jamy ustnej oraz „Wody Leśnej” do odświeżania pomieszczeń.

12 Fryderyk Puls (1828-1905), przemysłowiec. Pierwszą fabrykę produkującą mydła i perfumy założył w 1852 r. przy ul. Królewskiej w Warszawie, w 1859 r. postawił własne budynki przemysłowe i dom przy ul. Marszałkowskiej. Nowa fabryka, czynna do drugiej wojny światowej, powstała w 1871 r. przy ul. Daniłowiczowskiej. Wyroby kosmetyczne Fryderyka Pulsa były wielokrotnie odznaczane złotymi medalami na wystawach przemysłowych i higienicznych. Jego następcy rozwinęli firmę i utworzyli Towarzystwo Akcyjne Warszawskiej Fabryki Perfum „Fryderyk Puls” (K. Majewski, *Pamiętnik...*, *op. cit.*, s. 19).

13 Stanisław Majewski pomagał w kierowaniu WLCH do 1894 r. (K. Majewski, *Pamiętnik...*, *op. cit.*, s. 38-80).

14 W 1883 r. było w WLCH czterech uczniów, którzy otrzymywali wynagrodzenie w wysokości ok. 20 rubli miesięcznie oraz „utrzymanie”, czyli całodzienne wyżywienie i mieszkanie (zob. PMA, notatnik nr 3757/B/14, wpis po 24 października 1883 r.).

15 Stanisław Konopnicki miał wówczas 14 lat.

21 kwietnia tegoż roku zaliczał się już do załogi firmy¹⁶, która mieściła się wówczas przy ul. Nowy Świat 27. Oprócz pobierania nauki wykonywał także drobne prace i początkowo otrzymywał wynagrodzenie w wysokości 5 rubli miesięcznie oraz „utrzymanie”¹⁷.

Warunkiem przyjęcia pracownika lub ucznia do rodzinnej firmy w omawianym okresie było przedstawienie rekomendacji. Można przypuszczać, że Stanisław Konopnicki był polecony do pracy w WLCH przez Antoniego Pietkiewicza¹⁸, który w tym czasie organizował pomoc dla borykającej się z kłopotami finansowymi poetki. Być może pomógł fakt, że w 1881 r. Maria Konopnicka była już w Warszawie osobą znaną: jej publikowane wówczas wiersze były chętnie czytane – także przez członków rodziny Majewskich.

Maria Konopnicka wyrażała zadowolenie z umieszczenia syna w WLCH¹⁹; z tym miejscem wiązała nadzieję, że Stanisław – mimo trudnego charakteru i przeciętnych zdolności – „przy wytrwaniu dojść może do kawałka chleba”²⁰.

W 1882 r. firma Majewskich, z powodu intensywnego rozwoju, została po raz kolejny przeniesiona do jeszcze większego lokalu przy ul. Świętojejskiej 14, gdzie Stanisław Konopnicki dalej uczył się i wykonywał zleczone prace, otrzymując pensję w wysokości ok. 20 rubli miesięcznie²¹. Miał również opiekę i wyżywienie (a także prawdopodobnie mieszkanie) w domu Majewskich, którzy wówczas zajmowali obszerny lokal w sąsiedztwie swojej fabryki – przy ul. Świętojejskiej 12. Dom był zasobny, prowadzony starannie, w którym „wszystko funkcjonowało według przestrzeganego porządku”²². W firmie także panowała dyscyplina, która obowiązywała pracowników i uczniów, a każda nieobecność w pracy musiała być usprawiedliwiona. Maria Konopnicka do jednego z Majewskich²³ pisała:

16 M. Konopnicka, *Listy do Ignacego Wasiłowskiego*, oprac. J. Nowak, Warszawa 2005, s. 80.

17 Zob. przypis nr 14.

18 Antoni Pietkiewicz (1823-1903), pseud. Adam Pług. Poeta, powieściopisarz, redaktor, tłumacz. Od 1875 r. był kierownikiem literackim czasopisma „Kłosy”. W zbiorach Muzeum zachowała się jego korespondencja (niekompletna) z Erazmem Majewskim (PMA, *Listy do Erazma Majewskiego*, teka IX, kieszeń 12, nr 3757/A/1765, 1766). Znajomość osobista obu respondentów znajduje potwierdzenie w materiałach źródłowych. 19 grudnia 1897 r. Erazm Majewski z żoną uczestniczył w raucie dla uczczenia 50. rocznicy pracy Antoniego Pietkiewicza (PMA, notatniki, nr 3757/B/52, wpis 18 grudnia 1897).

19 M. Konopnicka, *Listy do Ignacego Wasiłowskiego*, *op. cit.*, s. 80, 86, 121.

20 *Ibidem*, s. 86.

21 PMA, notatnik nr 3757/B/14, wpis 24 października 1882 r. oraz po 24 października 1883 r.

22 K. Majewski, *Pamiętnik...*, *op. cit.*, s. 2-5.

23 Nie można jednoznacznie ustalić, który z Majewskich (Hipolit, Erazm czy Stanisław) był adresatem tego listu, ponieważ nie zachowała się koperta, zawierająca informację, do czyich rąk pismo miało trafić.

» Szanowny Panie – Zechce może Pan łaskawie uwolnić²⁴ Stasia na parę godzin, gdyż Mąż²⁵ mój przyjechał wczoraj, dziś odjeżdża²⁶ – a chciałby zobaczyć się z chłopcem. – Z poważaniem²⁷.

W lutym 1883 r. Erazm Majewski postanowił przeprowadzić w WLCH reorganizację, która objęła także uczniów. W swoim notatniku zapisał: „dziś [...] rozprawiłem [...] o nowych ulepszeniach, zmianach [...], myślę nad zreformowaniem porządku fabrycznego, np. skasowanie stołowania”²⁸. Sporządzone na początku kwietnia 1883 r. zestawienie miesięcznych pensji i kosztów utrzymania WLCH dla pierwszego kwartału 1883 r., które Erazm Majewski zamieścił w swoim notatniku²⁹, ujawnia, że Stanisław Konopnicki miał otrzymać ekwiwalent finansowy zamiast całodziennego wyżywienia. Zaniepokojona Konopnicka napisała 26 kwietnia 1883 r. do Marii z Zembrowskich Majewskiej:

» Szanowna Pani.

Mówił mi Staś, że Szanowni Państwo macie zamiar uczniom swoim zamienić dotychczasowe utrzymanie na pewną kwotę pieniężną. – Co do mnie, prosiłabym najusilniej o wyłączenie Stasia mego z tej zmiany. Chłopak teraz przynajmniej przy obiedzie nabiera jakiejś ogłady, a i to znaczy wiele że przepędza godzinkę w gronie tak zacnej rodziny³⁰; tymczasem pozostawiony własnemu przemysłowi³¹, będzie

24 *Uwolnić* – tu: zwolnić z obowiązków na określony czas.

25 Tak w oryginale. We wszystkich cytatach zamieszczonych w artykule zachowano oryginalną pisownię i interpunkcję.

26 Maria Wasiłowska wyszła w 1862 r. za mąż za Jarosława Konopnickiego (1830-1905); z tego związku urodziło się ośmioro dzieci: Tadeusz (1863-1891), Władysław i Stefan (oba zmarli w kilka tygodni po urodzeniu), Zofia (1866-1956), Stanisław (1867-1929), Jan (1868-1930), Helena (1870-1905) i Laura (1872-1935). Rodzina Konopnickich mieszkała w Bronowie (dziś gm. Wartkowice, pow. poddębicki, woj. łódzkie), potem w Gusinie, wówczas w gub. kieleckiej (dziś gm. Świnice Warckie, pow. łęczycki, woj. łódzkie). Maria Konopnicka w 1877 r. opuściła męża i z dziećmi przeniósła się do Warszawy. Jarosław Konopnicki w omawianym okresie mieszkał w Gusinie (do 1887 r.).

27 Zob. Maria Konopnicka do Hipolita, Erazma lub Stanisława Majewskiego, PMA, *Listy do Erazma Majewskiego*, teka V, kieszeń 11, nr 3757/A/1054, list pisany we wtorek 6 marca [brak daty, między 1881 a 1886 rokiem, niestety, nie udało się jej zrekonstruować]. Rękopis, jedna strona zapisana niebieskim atramentem, papier w linie, o wymiarach 21,2 × 13,2 cm.

28 PMA, notatnik nr 3757/B/15, wpis 24 lutego 1883 r.

29 Zob. PMA, notatnik nr 3757/B/15, wpis 6 kwietnia 1883 r.: „uczniowie „Staś 25 r[ubli] + m[ieszkanie], Józio 25 r[ubli] + m[ieszkanie], Jaś 3 ruble + m[ieszkanie] i życie [wyżywienie: śniadanie i kolacja po 10 kopiejek, obiad – 35 kopiejek]”.

30 Rodzina Majewskich, o której pisze Maria Konopnicka, to Hipolit Majewski, jego żona Maria Majewska oraz ich dzieci: Erazm, Stanisław, Maria (1863-1934), Gabriela (1868-1954), Karol i Mieczysław (1875-1908).

31 *Pozostawiony własnemu przemysłowi* – pozostawiony samemu sobie, zdany na siebie.

przywykał do knajpy jakiejś, w której z pewnością nie zyska nic ani pod względem umysłowym, ani moralnym. A i to nie jest pewne, czy przy niedoświadczeniu swoim nie skusi się na jaki zbytek jednego dnia, a nie ucierpi braku w dniu następnym. Tysiące pokus, złych przykładów i nieprzyzwoitości wyniknąć może z tej kombinacji, która tylko ze szkodą fizyczną i duchową urzeczywistnić się może. Gdybym ja mieszkała bliżej³² – rzecz prosta, nie trudziłabym Pani moim listem, bo Staś znalazłby w domu stół i odpowiednie – w tej chwili wytchnienia – towarzystwo, ale ponieważ jest to tak daleko, a zapewne jakichś dwóch godzin pozostawionych na drogę tu i tam, chłopiec mieć nie będzie³³, przeto nie pozostaje mi nic innego, jak tylko prosić Szanownych Państwa, aby – jeśli Staś potrafił zasłużyć na ich zadowolenie, raczyli po dawnemu rzeczy pozostawić.

Do uznania Szanownych Państwa pozostawiając tę kwestię pozostaję z poważaniem Maria Konopnicka³⁴.

Ostateczna decyzja w tej sprawie nie jest znana, wiadomo jedynie, że Stanisław został przeniesiony do pracy w magazynie³⁵, a jego pensja wynosiła 25 rubli³⁶. Maria Konopnicka twierdziła wówczas, że „Stasiek pracuje sam na siebie”³⁷.

W końcu 1883 r. lub na początku 1884 r. Stanisław Konopnicki zakończył okres nauki i rozpoczął pracę w WLCH jako subiekt kantorowy³⁸. Odtąd uczestniczył także w niektórych uroczystościach w rodzinie Majewskich, np. 8 czerwca 1884 r. był jednym z organizatorów fety z okazji ślubu Stanisława Majewskiego z Józefą Ereth (1866–1938), co zostało odnotowane w pamiętniku rodzinnym: „Po ślubie w Częstochowie [państwo młodzi – M. K.] wrócili wieczorem do domu przy Świętojerskiej 12 powitani ogniami bengalskimi zapalonymi na podwórzu domu

32 W tym okresie Konopnicka mieszkała w domu przy ul. Hożej 32. Odległość tego domu od WLCH przy ul. Świętojerskiej 14 wynosi ok. 3,5 km.

33 Pracownikom WLCH przysługiwały podczas pracy dwie przerwy na posiłki: pół godziny na zjedzenie śniadania i jedna godzina na zjedzenie obiadu (PMA, notatnik nr 3757/B/15, wpis kwiecień 1883).

34 Zob. Maria Konopnicka do Marii z Zembrowskich Majewskiej, PMA, *Listy do Erazma Majewskiego*, teka V, kieszeń 11, nr 3757/A/1055, list pisany 26 kwietnia 1883 r. Rękopis, dwie i pół strony zapisanej niebieskim atramentem, papier w linie, o wymiarach 21,2 × 13,2 cm.

35 PMA, notatnik, nr 3757/B/15, wpis 24 lutego 1883 r.

36 PMA, notatnik, nr 3757/B/15, wpis w kwietniu 1883 r.

37 M. Konopnicka, *Listy do Ignacego Wasiłowskiego*, *op. cit.*, s. 121.

38 *Ibidem*, s. 102.

[...] przy pomocy subiektów kantorowych pomiędzy nimi młodego Konopnickiego syna poetki”³⁹.

W początkach 1884 r. Majewscy kupili posesję przy ulicy Złotej 61 w Warszawie. W jej skład wchodził dwupiętrowy dom mieszkalny od frontu i dwa podwórza. Na jednym z nich rozpoczęto budowę obszernego gmachu fabrycznego⁴⁰. Produkcję z zakładu przy ul. Świętojskiej 14 przeniesiono do ukończonego budynku w kwietniu 1886 r.⁴¹

Stanisław Konopnicki nie wszedł w skład załogi WLCH w nowej siedzibie, ponieważ wcześniej został z firmy zwolniony. Dokładna data tego faktu nie jest znana, wiadomo, że stało się to przed 14 lutego 1886 r., a bezpośrednią przyczyną była odmowa pozostania w pracy dłużej – do wieczora. Stanisław Konopnicki nie wykonał polecenia służbowego i przypuszczać należy, że nie był to jego pierwszy wybryk. Gdyby bowiem był wzorowym pracownikiem, nie zostałby zwolniony po jednym wykroczeniu. Prawdopodobnie dotąd wiele mu wybaczano ze względu na matkę, której twórczość Erazm Majewski znał i cenił⁴².

O zwolnieniu syna z WLCH Maria dowiedziała się 14 lutego 1886 r. Następnego dnia (15 lutego 1886 r.) napisała do państwa Majewskich list:

» Szanowni Państwo.

Wczoraj dopiero dowiedziałam się, że Staś został z obowiązków swoich zwolniony. Jakkolwiek taki obrót rzeczy sprawił mi niezmierną przykrość, i przyczynił mi kłopotów, których i tak już życie moje pełne, przecież uważam to sobie za powinność podziękować Szanownym Państwu za tę kilkoletnią nad nim opiekę, za dobroć Waszą dla niego, za chleb, który u Was pożywał, za rady i wskazówki z których w domu Waszym korzystał. Inaczej to ja wprawdzie wyobrażałam sobie dalszy ciąg jego na tym polu pracy⁴³; skoro jednak tak być musiało, o jedno proszę, nie

39 K. Majewski, *Pamiętnik...*, *op. cit.*, s. 44.

40 M. Krajewska, *Spuścizna Erazma Majewskiego...*, *op. cit.*, s. 58 oraz ryc. 49, 50, 51.

41 Plan fabryki WLCH: „1/ Kantor, 2/ Magazyn i Ekspedycja, 3/ Fabryka: a/ mydlarnia i destylarnia, b/ fabrykacja perfum, wód i płynów, c/ fabrykacja tłustych preparatów, d/ fabrykacja proszków itd., e/ podręczny skład tych rzeczy w zapasie, f/ wykończanie wszelkich perfum, g/ introligatorynia i wycinanie etykiet, h/ nalewanie flaszek, i/ skład pudełek i szkła, j/ skład piwniczny olejków, 4/ Szopy na materiały surowe, skrzynki, odpadki, itd., 5/ Wozownia i stajnia, 6/ Magazyn tłuszczów i chemikaliów i potrzeb mydlarskich” (PMA, notatnik nr 3757/B/21, wpis 17 lutego 1882 r.).

42 Pierwszy zbiór wierszy Konopnickiej wydany w Warszawie w 1881 r. przez wydawnictwo Gebethnera i Wolffa (druk Wł. Anczyca i Sp.) jako osobna publikacja pod tytułem *Poezye* znajdował się w domowej bibliotece Majewskich (zob. PMA, notatnik nr 3757/B/15, wpis 18 lipca 1883). Erazm Majewski znał i cenił utwory Marii Konopnickiej, szczególnie te, które miały patriotyczne przesłanie, np. *Rota* (PMA, notatnik nr 3757/B/79).

43 Prawdopodobnie Maria Konopnicka wiązała z WLCH nadzieje na stałą pracę syna w tej firmie.

miejcie ku niemu, Szanowni Państwo, złego serca; przebaczcie jego młodzieńczej, pacholęcej jeszcze krewkości⁴⁴, jaką się Wam naraził, i raczcie wierzyć że zawsze wdzięczność dla Was zachowam.

Dzieciak⁴⁵ to jeszcze, który też nie umiał właściwie oceniać swego położenia. Owego wieczoru, w którym odmówił pozostania swego w fabryce – odprowadzał siostrę wyjeżdżającą z Warszawy o wpół do dwunastej na Kolej Petersburską⁴⁶. Same kobiety – nie mogłyśmy tak późno bez jakiejś męskiej opieki ruszać się z domu i to było przyczyną, że Staś musiał nam towarzyszyć. Jestem przekonana, że gdyby to był powiedział Państwu, ani by tego nikt za złe nie wziął, ani go zatrzymywał. Ale ta pospolita u młodych chłopców ambicja, bardzo zresztą fałszywie zrozumiana, nie pozwalała mu – jak powiada – tłumaczyć się ze spraw domowych. I otóż pierwszy powód niezadowolenia wzajemnego.

Stało się; a możecie Państwo zawierzyć mi, że boleję bardzo nad tym.

Nie pozostaje mi teraz nic, jak tylko prosić o przesłanie mi świadectwa odpowiedniego z czasu pięcioletniego pobytu Stasia w domu Państwa⁴⁷, i raz jeszcze podziękować Im serdecznie za dobro którego od Was doznał.

Z prawdziwym szacunkiem i szczerą wdzięcznością Maria Konopnicka⁴⁸.

Treść listu wskazuje, w jak kłopotliwej sytuacji znalazła się pisarka. Próbowwała usprawiedliwić syna, używając w tym celu opisu sytuacji z udziałem własnym i jednej

44 *Krewkość* – gwałtowny temperament, wybuchowość, porywczność.

45 Stanisław Konopnicki miał wówczas 19 lat.

46 Kolej Warszawsko-Petersburska zwana Koleją Petersburską lub Drogą Żelazną Warszawsko-Petersburską to historyczna linia kolejowa łącząca ośrodek administracyjny Królestwa Polskiego z ówczesną stolicą Rosji. Jej budowę ukończono w 1862 r. Przebiegała trasą Warszawa–Białystok–Wilno–Psków–Ługa–Gatczyzna–Petersburg. Dworzec znajdował się przy ul. Wileńskiej w Warszawie (budynek został zniszczony w czasie pierwszej wojny światowej, jego rolę przejął dworzec Wileński przy ul. Targowej).

47 Stanisław Konopnicki otrzymał świadectwo pracy w WLCH; potwierdziła to Maria Konopnicka w swoim liście do córki Zofii z 2 października 1891 r. (M. Konopnicka, *Listy do synów i córek*, oprac. L. Magnone, Warszawa 2010, s. 183).

48 Zob. Maria Konopnicka do Hipolita Majewskiego, Marii z Zembrowskich Majewskiej, Erazma Majewskiego i Stanisława Majewskiego, PMA, *Listy do Erazma Majewskiego*, teka V, kieszeń 11, nr 3757/A/1057, list pisany 15 lutego 1886 r. Rękopis, jedna strona zapisana niebieskim atramentem, papier w linie, o wymiarach 20,7 × 13,4 cm. Na pierwszej stronie u góry po lewej nadruk: „Świt czasopismo tygodniowe ilustrowane dla kobiet, Warszawa, Nowy Świat 41”. Maria Konopnicka była redaktorką tego tygodnika w latach 1884–1886 (M. Zawalska, „Świt” Marii Konopnickiej. Zarys monograficzny tygodnika dla kobiet, Wrocław 1978).

ze swoich córek⁴⁹. Nazwała dziewiętnastoletniego młodzieńca „dzieciakiem”, sprawującym równocześnie „męską opiekę” nad matką i dorosłą siostrą. Jednak decyzja o usunięciu Stanisława Konopnickiego z WLCH była nieodwołalna, a jego matce pozostało jedynie podziękować i poprosić o świadectwo pracy syna.

Zwolnienie dyscyplinarne syna stało się dla Marii Konopnickiej przykrą i bardzo wstydliwą sprawą. Nikomu, nawet ukochanemu stryjowi Ignacemu Wasiłowskiemu⁵⁰, nie ujawniła prawdy. Poinformowała go w liście z 27 marca 1886 r. że Stanisław sam porzucił pracę: „Co mnie dręczy, to to, że polegając na moich dochodach, Stach mój porzucił swój obowiązek w kantorze [...]. Cóż robić”⁵¹.

Późniejsze dzieje Stanisława Konopnickiego⁵² potwierdzają, że jego zachowanie było powodem ciągłych zmartwień i trosk jego matki. W pracach badaczy środowiska warszawskiego w XIX i XX w. pojawiały się informacje na ten temat, np. Karolina Beylin pisała: „Dużo kłopotów [Maria Konopnicka – M. K.] miała ze swym synem Stanisławem, który mimo dojrzałego już wieku nie mógł się zdecydować na żaden zawód i spędzał czas beczynnym”⁵³.

4. KONTAKTY MARII KONOPNICKIEJ I ERAZMA MAJEWSKIEGO

Maria Konopnicka i członkowie rodziny Majewskich znali się osobiście, choć w materiałach źródłowych brak na ten temat dokładnych informacji. Pierwszy kontakt nastąpił zapewne podczas przyjmowania Stanisława Konopnickiego do WLCH.

49 Ponieważ nie jest znana dokładna data opisywanego w liście wydarzenia, nie ustalono, której córki mogło ono dotyczyć.

50 Ignacy Aleksander Adam Wasiłowski (1818-1901), stryj Marii Konopnickiej, jej zaufany powiernik, prawdziwy przyjaciel i „drugi ojciec” (M. Konopnicka, *Listy do Ignacego Wasiłowskiego*, *op. cit.*, s. 6-7).

51 *Ibidem*, s. 174.

52 Stanisław Konopnicki w grudniu 1886 r. zaczął praktykę w Pilaszkowicach (dziś: gm. Rybczewice, pow. świdnicki, woj. lubelskie) u Oskara i Anny Epszteinów, którzy prowadzili rozwinięte „przemysłowo i fabrycznie” gospodarstwo, ale jej nie ukończył. W marcu 1888 r. zamieszkał u ojca. W latach 1892-1893 był zatrudniony w biurze Kolei Terespolskiej jako pomocnik buchaltera. W latach 1893-1894 pracował w urzędzie celnym w miejscowości Granica (od 1925 r. Maczki, dziś dzielnica Sosnowca, woj. śląskie), przez którą przechodziła wówczas linia graniczna (kordon) między zaborem rosyjskim i austriackim. W 1895 r. mieszkał u swojej siostry Zofii Królikowskiej w Aleksandrowie Pogranicznym (miasto graniczne między zaborem rosyjskim i pruskim, od 1919 r. Aleksandrów Kujawski, dziś miasto w woj. kujawsko-pomorskim), gdzie pracował w agenturze domu handlowego i spedycyjnego firmy Bruno Ketzler. W lipcu 1898 r. rozpoczął pracę w moskiewskiej firmie Lowe and Company, ale w styczniu 1900 r. ją opuścił. Krótko (do lipca 1901 r.) pracował w Agenturze Handlowej Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej w Sosnowcu. Potem przeniósł się znów do Aleksandrowa Pogranicznego, gdzie otrzymał zatrudnienie w agenturze kolejowej. Jego ostatnim znanym miejscem pracy był w 1902 r. urząd celny w miejscowości Granica, gdzie pracował już wcześniej (M. Konopnicka, *Listy do Ignacego Wasiłowskiego*, *op. cit.*, s. 192, 220, 465, 486, 653).

53 K. Beylin, *Warszawy dni powszednie 1800-1914*, Warszawa 1985, s. 356-357.

W maju 1883 r. Erazm Majewski podarował Marii Konopnickiej swoją rozprawę naukową *Potop. Szkic przyrodniczo-filozoficzny z ostatniej doby dziejów ziemskiego globu*⁵⁴. Przedstawił w niej naukowe zapatrywania na fakt potopu, omówił teorie stworzenia świata oraz poruszył problem „biblia i przyroda”⁵⁵. Praca stanowiła pierwszy tom cyklu „Z dziwów przyrody”, który Erazm Majewski zamierzał kontynuować⁵⁶. W zakończeniu tej pracy autor zacytował wiersz *Najkrwawsze pole*⁵⁷, który – jego zdaniem – był „wspaniałym obrazem pola walki, o którym mowa”⁵⁸, skreślonym natchnionym piórem Maryi Konopnickiej⁵⁹. W związku z tym poetka napisała do Erazma Majewskiego:

» Szanowny Panie.

Za piękną pracę Pana uprzejmie dziękuję. Prawdziwy zaszczyt mi to przynosi, że wiersz mój znalazł pomieszczenie w tak poważnej i zajmującej książce. Głębokość studiów i świeżość myśli, uderzają tam od pierwszych kartek. Mam nadzieję, że jeszcze nie jednym pięknym dziełem z bogaci Pan naszą literaturę⁶⁰. Mówił mi Staś, że Szanowny Ojciec Pana miał wypadek⁶¹, który nas tu wszystkich zasmucił; proszę, chciejcie Państwo przyjąć wyrazy szczerego współczucia i prawdziwego szacunku. Maria Konopnicka⁶².

54 Zob. *Potop. Szkic przyrodniczo-filozoficzny z ostatniej doby dziejów ziemskiego globu, skreślił Erazm Majewski. Wydanie drugie przerobione i znacznie pomnożone*, wyd. nakładem autora w Warszawie w początkach 1883 r. (pozwolenie cenzury 7 stycznia 1883 r.), wydrukowane w drukarni Noskowskiego, ul. Mazowiecka 11.

55 Drugie wydanie pracy Erazma Majewskiego *Potop...* zawierało także omówienie występowania motywu potopu w literaturze, zaprezenrowanie teorii stworzenia świata i „pomników najstarszej przeszłości”, zagadnienia związane z klimatem oraz przedstawienie roli, wagi i trudności związanych z popularyzowaniem wiedzy w ogóle.

56 Drugim tomem tego cyklu była powieść fantastycznonaukowa *Doktor Muchołapski*, która ukazała się w 1890 r. w Warszawie (M. Krajewska, *Erazm Majewski – autor pierwszych polskich powieści fantastycznonaukowych*, „Z Otchłani Wieków” 2006, R. 61, nr 3-4, s. 143-154).

57 Erazm Majewski nie podał tytułu i adresu bibliograficznego wiersza Marii Konopnickiej, który zacytował w swojej pracy. Utwór ten znajduje się w pierwszym książkowym wydaniu jej zbioru wierszy, zob. M. Konopnicka, *Poehye*, Gebethner i Wolff (druk Wł. Anczyca i Sp.), Warszawa 1881, s. 181-184.

58 W publikacji Erazma Majewskiego to pole walki o prawdę naukową.

59 E. Majewski, *Potop...*, *op. cit.*, s. 146.

60 Jak wynika z treści tego listu, podczas spotkań z matką Stanisław Konopnicki przekazywał jej informacje o rodzinie Majewskich, prawdopodobnie także o zainteresowaniach naukowych i o publikacjach Erazma Majewskiego (były one przedmiotem ogólnych komentarzy w rodzinie i w WLCH).

61 Nie znaleziono w materiałach źródłowych dokładnych informacji o wypadku Hipolita Majewskiego; w swoim notatniku Erazm Majewski zapisał, że „bardzo przeżył wypadek ojca”, ale nie podał żadnych szczegółów (PMA, notatnik nr 3757/B/15, wpis 20 maja 1883 r.).

62 Zob. Maria Konopnicka do Erazma Majewskiego, PMA, *Listy do Erazma Majewskiego*, teka V, kieszonka 11, nr 3757/A/1056, list pisany 19 maja 1883 r. Rękopis, jedna strona zapisana niebieskim atramentem, papier w linie, o wymiarach 20,7 × 13,4 cm.

Trzy lata później w kręgu zainteresowań Marii Konopnickiej znalazła się praca Erazma Majewskiego *Owady żyłkoskrzydłe* (Neuroptera Polonica)⁶³, która ukazała się w drugiej połowie 1885 r. (pozwolenie cenzury 20 lipca 1885 r.). Poetka opublikowała omówienie tej pracy na łamach tygodnika „Świt”⁶⁴, w rubryce „Nowe książki”, którą osobiście redagowała⁶⁵. Nie wiadomo, czy autor podarował jej tę pracę, czy posłał – jak to często praktykowano – do redakcji czasopisma.

Omówienie składa się z przepisanych z pracy Erazma Majewskiego przez Marię Konopnicką fragmentów tekstu, spisu treści i pełnego tytułu. Na uwagę zasługują treści tych fragmentów, które pisarka uznała za najistotniejsze w swojej ocenie dzieła i jego twórcy. Nazywając Erazma Majewskiego „uczonym młodym, a już chlubnie znanym”, za niezwykle ważną i cenną uznała jego dążność do upowszechnienia polskiego nazewnictwa w botanice i zoologii.

» Słusznie on [Erazm Majewski – M. K.] uważa, iż nie należy wykluczać ojczyściego języka z dziedziny czystej wiedzy, gdzie tenże ożywia i uprzystępnia naukowe widnokreśli, najeżone i tak suchemi i odstręczającymi początkujących terminami. Będzie to kiedyś policzone p[anu] E[razmowi] Majewskiemu za wysoką zasługę obywatelską, równie jak słownik Zoologiczno-botaniczny⁶⁶, jaki autor ten układa⁶⁷.

*

Maria Konopnicka zachowała wdzięczną pamięć o rodzinie Majewskich. Dwanaście lat po niefortunnym zakończeniu pracy Stanisława w Warszawskim Laboratorium Chemicznym Hipolit Majewski i Synowie pisała⁶⁸ do syna:

63 Zob. *Owady żyłkoskrzydłe* (Neuroptera Polonica). *Systematyczny wykaz krajowych sieciarek i prasiatnic, zawierający źródłowo zestawione wszystkie owoce dotychczasowych poszukiwań z dodaniem projektu odnośnego mianownictwa polskiego do ostatnich potrzeb zastosowanego przez Erazma Majewskiego*. Praca ukazała się w serii „Materiały do Fauny Krajowej” w drukarni Teodora Paprockiego, Warszawa 1885, ul. Nowy Świat 41.

64 Czasopismo „Świt” – tygodnik ilustrowany dla kobiet, ukazywał się w okresie od 1 kwietnia 1884 r. do 23 marca 1887 r. w Warszawie. Maria Konopnicka była jego redaktorką od 1 kwietnia 1884 r. do 31 marca 1886 r.

65 M. Zawialska, „Świt” Marii Konopnickiej..., *op. cit.*, s. 185

66 Błędny zapis tytułu. Powinno być: *Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich, zawierający ludowe oraz naukowe nazwy i synonimy polskie, używane dla zwierząt i roślin od XV-go wieku aż do chwili obecnej*. W omawianym okresie Erazm Majewski pracował nad jego układaniem (M. Krajewska, *Korespondencja Erazma Majewskiego z Hieronimem Łopacińskim*, Warszawa–Lublin 2017, s. 21–24); praca została opublikowana: t. 1, Warszawa 1889, t. 2 część pierwsza (A–M), Warszawa 1891, t. 2 część druga (M–Z), Warszawa 1898.

67 Por. E. Majewski, *Materiały do fauny krajowej. Owady żyłkoskrzydłe*, Warszawa 1885, s. IV i M. Konopnicka, [omówienie pracy Erazma Majewskiego o owadach żyłkoskrzydłych], „Świt” 1886, nr 96, s. 30.

68 Zob. list Marii Konopnickiej do syna Stanisława napisany 8 lutego 1898 r. z Wiednia, rkps BUW nr inw. 3177, k. 302. List opublikowano z błędną datacją w pracy: M. Konopnicka, *Listy do synów*

» Patrz, dziecko, że się oto zmarło temu biednemu Majewskiemu!⁶⁹
A wypadło Ci koniecznie zrobić krok jakiś względem pozostałych⁷⁰;
czy nie byłeś u nich albo choć na pogrzebie?⁷¹

Nie ma potwierdzenia, czy Stanisław Konopnicki wziął udział w pogrzebie Hipolita Majewskiego. W materiałach źródłowych nie znaleziono także informacji, czy w jakikolwiek sposób złożył kondolencje rodzinie zmarłego.

BIBLIOGRAFIA:

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE:

Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego

List Marii Konopnickiej do syna Stanisława, inw. 3177, k. 301-304;

Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie

Listy do Erazma Majewskiego, teka V, kieszeń nr 11, 3757/A/1054-1057;

Notatniki Erazma Majewskiego, nr 3757/B/nr 12-25, 52, 79;

Zbiory prywatne:

Majewski K., *Pamiętnik rodziny Majewskich*, rękopis niepublikowany, w zbiorach Krystyny i Zdzisława Zaborskich.

LITERATURA:

Bejlin K., *Warszawy dni powszednie 1800-1914*, Warszawa 1985;

Blombergowa M.M., *O kontaktach naukowych Erazma Majewskiego*, w: *Erazm Majewski i warszawska szkoła prehistoryczna na początku XX wieku*, red. S.K. Kozłowski i J. Lech, Warszawa 1996, s. 93-96;

Dutkiewicz H., *Erazm Majewski: naturalistyczna koncepcja cywilizacji i zagadnienie „łącznika społecznego”*, w: *Szkice z historii socjologii polskiej*, red. K. Sowa, Warszawa 1983, s. 118-135;

Kołąkowski A., *Koncepcja cywilizacji Erazma Majewskiego*, w: *Erazm Majewski i warszawska szkoła prehistoryczna na początku XX wieku*, red. S.K. Kozłowski i J. Lech, Warszawa 1996, s. 139-153;

i córek, op. cit., s. 473. W rzeczywistości wiadomość została napisana 8 lutego, a nie 8 stycznia, ponieważ jest w niej mowa o śmierci Hipolita Majewskiego, który zmarł 23 stycznia 1898 r. Maria Konopnicka nie mogła więc pisać o tym wydarzeniu do syna 8 stycznia.

69 Hipolit Majewski zmarł w niedzielę 23 stycznia 1898 r. (PMA, notatnik nr 3757/B/52, wpis 23 stycznia 1898 r. i nast.).

70 Pozostałych członków rodziny Majewskich.

71 Pogrzeb Hipolita Majewskiego odbył się w środę 26 stycznia 1898 r. („Kurier Warszawski” nr 24 z 24 stycznia 1898 r., s. 5).

- Konopnicka M., *Listy do Ignacego Wasiłowskiego*, oprac. J. Nowak, Warszawa 2005;
- Listy do synów i córek*, oprac. L. Magnone, Warszawa 2010;
- [Omówienie pracy Erazma Majewskiego z 1885 r.], „Świt” 1886, nr 96, s. 29-30;
- Poezye*, Gebethner i Wolff (druk Wł. Anczyca i Sp.), Warszawa 1881;
- Krajewska M., *Archeologiczne Muzeum Erazma Majewskiego w Warszawie*, „Światowit” 2011, t. 9 (50)/B, s. 19-49;
- Erazm Majewski – autor pierwszych polskich powieści fantastycznych i nonaukowych*, „Z Otchłani Wieków” 2006, R. 61, nr 3-4, s. 143-154;
- Erazm Majewski i archeologia w Towarzystwie Opieki nad Zabytkami Przeszłości*, „Światowit” 2011, t. 8 (49), Fasc. B, s. 1-25;
- Korespondencja Erazma Majewskiego z Hieronimem Łopacińskim*, Warszawa–Lublin 2017;
- Spuszczona Erazma Majewskiego w Pracowni Dokumentacji Naukowej Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. W 150. rocznicę urodzin Erazma Majewskiego (1858-1922)*, „Wiadomości Archeologiczne” 2008, t. 60, s. 9-95;
- Sylwetka Erazma Majewskiego (1858-1922)*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2010, nr 5, s. 219-228;
- Landau Z., *Majewski Erazm*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 19, Wrocław 1974, s. 176-178;
- Lech J., *Erazm Majewski jako archeolog i tradycja polskich badań epoki kamienia*, w: *Erazm Majewski i warszawska szkoła prehistoryczna na początku XX wieku*, red. S.K. Kozłowski i J. Lech, Warszawa 1996, s. 45-77;
- Majewska-Luft B., Zaborski Z., *Rodzina i fabryka*, w: A. Majewska i in., *Historia Fabryki Ołówków St. Majewski w Pruszkowie 1889-1948*, Pruszków 2016, s. 10-76;
- Majewski E., *Doktor Muchotański*, Warszawa 1890;
- Materiały do fauny krajowej. Owady żyłkoskrzydłe*, Warszawa 1885;
- Potop. Szkic przyrodniczo-filozoficzny z ostatniej doby dziejów ziemskiego globu*, wyd. 2, Warszawa 1882;
- Modrzewska H., *Erazm Majewski badacz starożytności i twórca muzeum archeologicznego w Warszawie w świetle swego „Notatnika”*, „Wiadomości Archeologiczne” 1983, nr 48, s. 163-189;
- Szacki J., *Erazm Majewski – socjolog*, w: *Erazm Majewski i warszawska szkoła prehistoryczna na początku XX wieku*, red. S.K. Kozłowski i J. Lech, Warszawa 1996, s. 131-137 (tu także bibliografia prac o Erazmie Majewskim jako myślicielu społecznym);
- Zawalska M., „Świt” Marii Konopnickiej. *Zarys monograficzny tygodnika dla kobiet*, Wrocław 1978;
- Zemanek A., *Erazm Majewskiego „Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich”*, w: *Erazm Majewski i warszawska szkoła prehistoryczna na początku XX wieku*, red. S.K. Kozłowski i J. Lech, Warszawa 1996, s. 21-30.

SŁOWA KLUCZE: korespondencja, Maria Konopnicka, Stanisław Konopnicki, rodzina Majewskich, Warszawskie Laboratorium Chemiczne, Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie

MARIA KRAJEWSKA**MARIA KONOPNICKA'S LETTERS TO MAJEWSKI FAMILY IN THE COLLECTION OF THE STATE ARCHAEOLOGICAL MUSEUM IN WARSAW**

There are four letters written by Maria Konopnicka between April 1883 and February 1886 in the collection of the State Archaeological Museum in Warsaw. The addressees are the members of Majewski family, the owners of a family business – the Warsaw Chemical Laboratory: Hipolit Cezary Majewski, his wife Maria Majewska née Zembrowska and sons Erazm and Stanisław.

The correspondence concerns the son of Maria Konopnicka – Stanisław Konopnicki and relates to his studies and work in Majewski's company. It also describes interaction between the poet and Erazm Majewski at that time. These are small but treasured information about biographical facts from the writer's life and are an important source of knowledge about her personality.

KEY WORDS: correspondence, Maria Konopnicka, Stanisław Konopnicki, Majewski family, the Warsaw Chemical Laboratory, the State Archaeological Museum in Warsaw